

SZAKDOLGOZAT

Savanyu Beáta

2024

0

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Kaposvári Campus

Neveléstudományi Intézet

Gyógypedagógia alapképzési szak

FOGYATÉKOSSÁG A GYERMEK- ÉS IFJÚSÁGI IRODALOMBAN

Különös tekintettel az autizmus-spektrumzavarra

és az Asperger-szindrómára

Belső konzulens: Dr. Gombos Péter
tanszékvezető
egyetemi docens
Neveléstudományi Intézet,
Szakdidaktikai Tanszék

Készítette: Savanyu Beáta
Tanulásban akadályozottak
pedagógiája és
Pszichopedagógia szakirány

Kaposvár

2024

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
Szakirodalmi áttekintés	5
Az autizmus-spektrumzavar	5
Mások gondolatainak megértése	8
Az autizmus előfordulásának gyakorisága	10
A kialakulás oka	10
Diagnózis.....	11
Az Asperger-szindróma.....	12
Autizmussal élő gyermekek a köznevelésben	13
Az autizmus-spektrumzavar és az Asperger-szindróma jellegzetes tüneteinek megjelenítése a gyermek- és ifjúsági irodalomban	18
Intelligencia, érdeklődési kör	20
Tudatelmélet.....	21
Kommunikációs nehézségek	22
A részletek aprólékos megfigyelése	23
Zajok érzékelése.....	24
Érintések.....	25
Ingerekkel való túlterhelődés	25
Állandóssághoz, megszokott rutinokhoz, ritmushoz, napirendhez való ragaszkodás	26
Étkezéssel kapcsolatos problémák	27
Motoros ügyetlenség	28
Autizmus a családban.....	29
A teljes elfogadás hiánya.....	31
Összefoglalás	32
Irodalomjegyzék	35

Bevezetés

„Én más vagyok. Nem kevesebb.”

(Dr. Temple Grandin)

A világon „minden ötödik ember [...] valamiképpen fogyatékos” – írja Riley (Riley, 2005: 9). A többségi társadalom fogyatékosághoz való viszonyulása folyamatosan változik, a fogyatékos személyekkel kapcsolatos, leggyakrabban negatív sztereotípiák és előítéletek kultúráktól függetlenül minden művészeti alkotásban megjelennek. Ezekkel, a sok esetben évszázados múltra visszatekintő, a mesékben, népdalokban is megjelenő sztereotípiákkal – melyek részben meghatározzák a fogyatékosághoz, fogyatékos személyhez való viszonyulást – korábban találkozunk gyermekkorunkban, mint egy fogyatékos személlyel (Flamich – Hoffmann, 2015).

A fogyatékosággal élő személyek elfogadását, befogadását jelentősen akadályozza, hogy a többségi társadalom tagjai hiányában vannak a szükséges mennyiségű fontos információknak az adott fogyatékosággal kapcsolatosan (Connor – Bejoian, 2014). Egy, a fogyatékosággal élő emberek jogaival és társadalmi részvételével kapcsolatos, lakossági attitűdöket vizsgáló felmérésből kiderül, hogy társadalmunkban még mindig nem valósult meg a teljes elfogadás. A többségi társadalom tagjai a mozgásszeri vagy érzékszervi fogyatékosággal élő felnőttekkel és gyerekekkel a legelfogadóbbak, azonban kevésbé azok az autista vagy az értelmi fogyatékos személyekkel kapcsolatban (Bernát et al. 2022). Az elfogadás, befogadás tehát csak a kellő mennyiségű információ, ismeret, tudás megszerzésével lehetséges (Flamich – Hoffmann, 2015), ezért olyan lehetőségeket kell teremteni a gyermekek, tanulók, fiatalok számára, amelyek során ezeknek a szükséges ismereteknek a birtokába kerülhetnek, ezáltal megváltoztathatják a fogyatékosággal vagy a fogyatékos személyekkel kapcsolatos elképzeléseiket (Gulya – Fehérvári, 2020).

Az irodalmi művek alkalmasak lehetnek ezen információk megszerzésére, hiszen lehetőséget teremtenek az olvasók számára, hogy önmagukról, másokról és a világról való tudásukat növeljék (Norton – Norton, 2010). Az irodalmi alkotások egyik sajátossága, hogy képesek az emberi viszonyok valamennyi rétegét bemutatni, ezenkívül pedig alkalmasak arra is, hogy szavakkal pótolják többek között az emberek közötti érintkezésformát és a testi érintkezést. Az irodalmi művek mintát nyújthatnak, viselkedési szokásainkat

gyarapíthatjuk általuk, egyéniségünket formálhatják vagy akár tükröt tarthatnak elénk (Gödóné, 2011), illetve lehetőséget teremtenek az olvasónak az önreflexióra, valamint arra, hogy hasonlóságokat vagy különbségeket fedezzenek fel önmaguk és az irodalmi alkotások szereplői között (Gilmore – Howard, 2016). A fentiekén kívül egy további fontos tényezőt Almerico (2014) fogalmazza meg; véleménye szerint az irodalmi művek szereplői olyan erős hatással vannak a gyermek olvasókra, mint az általuk a valóságban ismert emberek, így azok a művek, amelyekben a fogyatékossgal élő személyek ábrázolása negatív és sztereotipizált módon jelenik meg, jelentősen hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatal olvasók esetleg félelemmel tekintenek a fogyatékossgal élőkre.

A kortárs ifjúsági irodalomnak jelentős szerepe van a szociális érzékenység növelésében, még abban az esetben is, ha gyakorta stigmatizálnak. A problémacentrikus regények erősítik az irodalom sokszínűségét, valamint az olvasóbázis lehetséges növekedését is (Lovász, 2016).

Dolgozatom témaválasztásánál az elsődleges szempontot az olvasás szeretete jelentette. Másodsorban a mindennapi élet azon tapasztalatai, megfigyelései, amelyek azt mutatták, hogy a környezetben élő személyek a legtöbb esetben idegenkedve viszonyulnak a mássággal, valamilyen fogyatékossgal élőkhöz. Az idegenkedésük vagy talán a tájékozatlanságuk miatt sajnos azzal sincsenek tisztában, miképpen lehetne segítséget nyújtani a fogyatékos személyeknek. Ha az irodalmi alkotások mintát nyújtanak, információkat hordoznak, hatással vannak egyéniségünkre, úgy gondoltam, mindenképpen érdemes annak áttekintése, miképpen jelenik meg szépirodalmi alkotásokban – ezen belül a gyermek- és ifjúsági irodalomban – a fogyatékossg.

Szakirodalmi áttekintés

Az autizmus-spektrumzavar

Az autizmus felismerésének és első vizsgálatainak története több évtizedes múltra tekint vissza. Az azóta eltelt időben a kutatók, szakemberek további vizsgálatainak köszönhetően mára sokkal többet tudunk erről a fejlődési zavarról, de még a mai napig sem mondható el, hogy ez a tudás megválaszolhatja az autizmussal kapcsolatosan felmerült összes kérdést.

Az autizmus a pervazív fejlődési zavarok nagy csoportjába tartozik. Ebbe a csoportba sorolják a szakemberek az autizmuson kívül az atípusos autizmust (ebben az esetben a gyermeknek autizmusra utaló problémái vannak, de nem illeszthető egyik, pontosan meghatározható kórképbe sem), az Asperger-szindrómát (néha autisztikus pszichopátiának is nevezik), a Rett-szindrómát, a gyermekkori dezintegratív zavart, valamint a máshova nem sorolt pervazív fejlődési zavart (Volkmar – Wiesner, 2013).

Az autizmus-spektrumzavar első leírása (bár nem ezzel a megnevezéssel) dr. Leo Kanner amerikai gyermekpszichiátertől származik (1943). Kanner 11 fős gyermekcsoportot vizsgált, leírásában úgy jellemezte a gyerekeket, hogy „az érzelmi kapcsolat veleszületett zavara” (Volkmar – Wiesner, 2013: 14) figyelhető meg esetükben, ami azt jelentette, hogy már születésük pillanatában a szokásostól eltérő módon ezek a csecsemők nem érdeklődtek a környezetükben jelen lévő személyek iránt. Megfigyelte azt is, hogy ezek a gyermekek ellenállást tanúsítottak bármilyen változással szemben, minden esetben valami már megszokotthoz ragaszkodtak. Ezek a sajátosságok abban nyilvánultak meg, hogy a gyermekek csak a megszokott útvonalon voltak hajlandóak iskolába vagy templomba menni, vagy abban, milyen ruhát vettek fel, illetve milyen ételeket fogyasztottak. Az állandósághoz való ragaszkodás egyes gyermekek esetében például abban is megmutatkozott, hogy erőteljesen ragaszkodtak ahhoz, hogy a nap eseményei pontosan a megszokott sorrendben kövessék egymást. Az is pánikot kelthetett a gyermekekben, ha a lakás adott helyiségében a szülők megváltoztatták a megszokott tárgyak helyét. A fenti kifejezést használták az autistákra jellemző sztereotíp viselkedések esetében is, mint például a

himbálózás, lábujjhegyen járás vagy a kézrázás (repkedés). Kanner leírásában megjegyezte, hogy a kialakult nyelvhasználat esetén jelentős eltérések voltak tapasztalhatók a tipikusan fejlődő gyerekek nyelvhasználatához képest. Például az autista gyermekek nem tudták szabályozni beszédük tónusát, gyakran ismételték azokat a szavakat, amelyeket akkor (echolália) vagy korábban (késleltetett echolália) hallottak. Ezenkívül nem megfelelően használták a személyes névmásokat (saját magukról nem egyes szám első személyben beszéltek). A kommunikációra vonatkozó tipikus eltéréseket Kanner nem sorolta az autizmus diagnosztizálását meghatározó jellegzetességek közé, a tudomány mai állása szerint azonban ezek a tünetek is az autisztikus triászba (ma már diád) tartoznak (Volkmar – Wiesner, 2013).

Autizmus esetén három jellegzetes terület érintett, ezt nevezi a szakirodalom autisztikus triásznak:

1. *Reciprok kommunikáció:* a beszédfejlődés elakadása, a beszéd hiánya vagy késői kezdete, ehhez nem társul semmilyen metakommunikációs kompenzáció. Sok esetben azonban az autisztikus tüneteket mutató személyek viszonylag jó verbális képességekkel rendelkeznek. Néha megfigyelhető a sztereotip, felnőttes szóhasználat, illetve a késleltetett vagy azonnali echolália. A beszédértés színvonala elmarad a kifejező beszédéhez képest. Az ironia, az idiómák, a képes beszéd megértése nehézségeket okoz.

2. *Reciprok szociális interakció:* elutasítja mások közeledését vagy bizarr, sajátos minőségben mutatkozik meg. Hiányoznak vagy korlátozottak a közös tevékenységek, nem kezdeményez társas helyzeteket, általában sérül a szemkontaktus felvétele, annak megtartása. Nehezen értelmezik az érzéseket, és nehezen fejezik ki azokat. Élményeinek megosztásában is eltérés mutatható a tipikusan fejlődő gyermekhez képest, a vigasztalást látszólag kevésbé igénylik. A fentiek leginkább a kortás közösségekkel kapcsolatban jelentősek.

3. *A viselkedés rugalmas megszervezése:* a szabadidő tartalmas eltöltése nehézségekbe ütközik, aminek leginkább az ismétlődő, beszűkült tevékenységi kör és érdeklődés az oka. Jellemző továbbá a szokatlan eszközhasználat, illetve bizonyos tárgyakhoz való túlzott ragaszkodás (Borsos – Stefanik, 2017).

Autizmus esetén több viselkedéses-kognitív funkció jelentősen sérült, más funkciók azonban kevésbé vagy éppen normális működést mutatnak. Ez utóbbi kategóriába tartoznak többek között az emlékezeti funkciók, „a formális értelemben vett nyelvi képesség, a téri kogníció, a naiv fizikai tudás és a számolási képességek.” (Győri, 2005: 380).

Kanner a megfigyelései és vizsgálatai alapján úgy vélte, hogy az autizmus tüneteit mutató gyermekek intelligenciaszintje az átlagos tartományba esik. Annak ellenére gondolta így, hogy a gyermekek az intelligenciatesztek egyes területein jól teljesítettek, míg más területeken nagyon gyengén, de az is előfordult, hogy megtagadtak bármiféle együttműködést. A tudomány mai ismeretei szerint az autizmus-spektrumzavarral küzdő gyermekek nagyjából fele alacsony intellektussal rendelkezik (Volkmar – Wiesner, 2013). Az autizmus ugyanakkor bármilyen intelligenciaszint mellett megjelenhet (Baron-Cohen – Bolton, 2000).

Az autista személyek különböző készségei között jelentős különbségek vannak: a nem verbális feladatokban átlag feletti teljesítménye lehet, míg a verbális feladatokban jelentős elmaradás tapasztalható (Volkmar – Wiesner, 2013). Az esetek egy részében az autista személyeknek van valamilyen kiemelkedő képességük, melyek legtöbbször elszigeteltek, s leginkább a zenei, rajzolási és naptári kalkulációs területeken, valamint a mechanikus emlékezet, illetve a hyperlexia (korai életkorban kialakult olvasási készség) területén tapasztalhatók. Előfordul, hogy az idő múlásával elveszítik ezeket az úgynevezett savant képességeket (Baron-Cohen – Bolton, 2000).

Kanner nevelési problémának vélte az autizmust, és a szülők hibájának tekintette. Ezt a feltételezését arra alapozta, hogy a vizsgálatában részt vevő gyermekek – egyet kivéve – szülei közül legalább az egyikőjük magasan képzett volt, valamint úgy érzékelt, hogy a szülők és gyermekek között szokatlan interakciók alakultak ki. Ezek alapján terjedt el az a nézőpont, hogy a szülők elhanyagolják gyermekeiket, aminek következtében az 1950-es években elhatalmasodott az a nézet, mely szerint a gyermeknek otthonban való elhelyezése előnyösebb. Ma már ez a felfogás háttérbe szorult, hiszen a szakemberek egyöntetűen úgy vélekednek, a legtöbb esetben egyértelműen az szolgálja a gyermekek érdekét, ha családjuk körében nevelkednek, a szokatlan interakciókat pedig nem a szülőktől eredeztetik, hanem a gyermekek részéről (Volkmar – Wiesner, 2013).

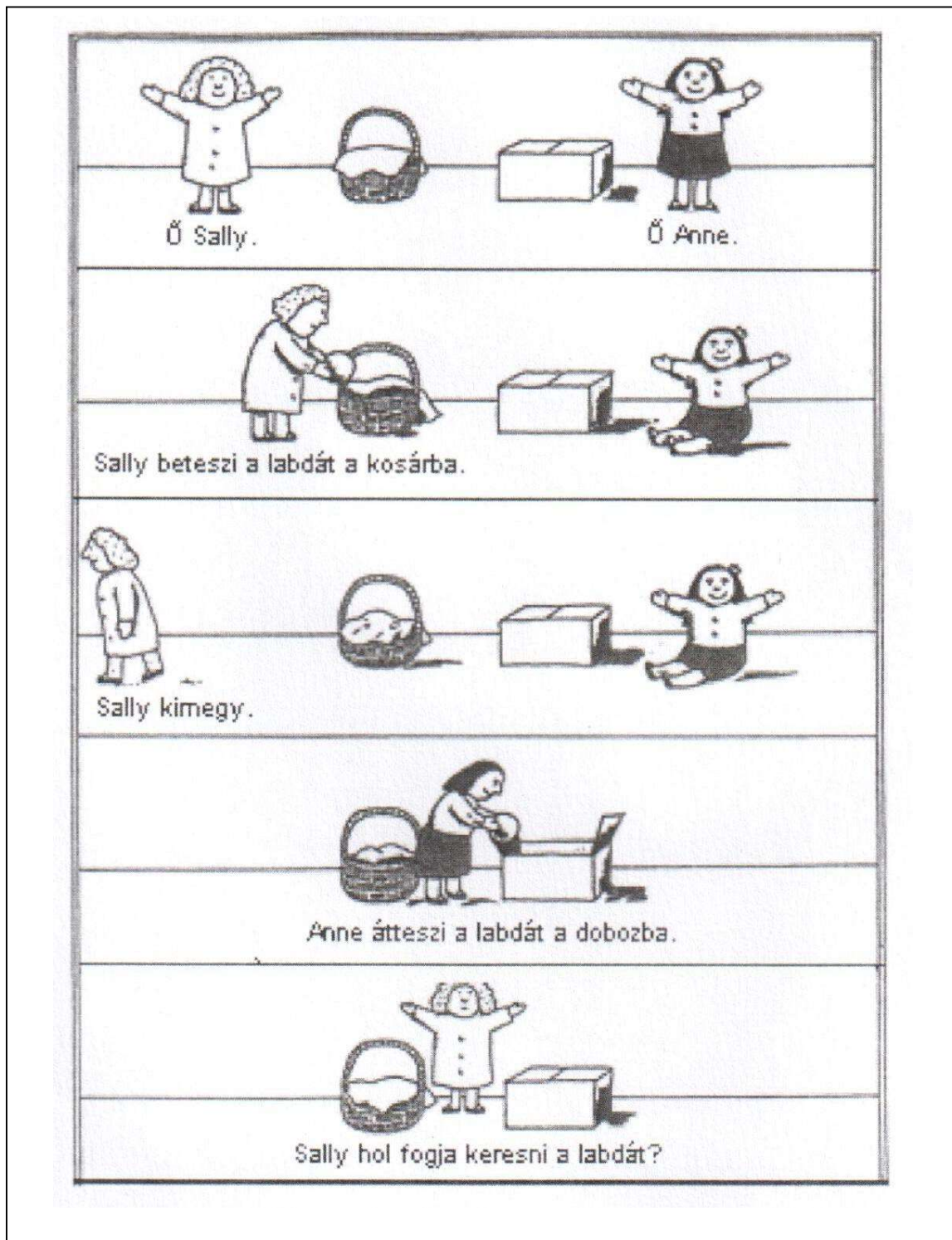
Mások gondolatainak megértése

Az autizmussal élő gyermekek számára nehézséget jelent annak megértése, hogy mit gondolnak mások; nem tudnak mások gondolatairól gondolkodni, az emberi cselekedetek nehezen értelmezhetők számukra. Ez részben magyarázhatja az autista gyermekek társas kapcsolati rendellenességeit, ezenkívül furcsa nyelvhasználatukat is. Az autizmussal élő gyerekek gyakran nem értik a csalást, nem tudják felfogni a becsapás fogalmát, továbbá nehézséget jelent számukra a bonyolultabb, árnyaltabb érzelmek felismerése és megértése. Vagyis az érintett gyermekeknél nem fejlődik ki a tudat fogalma, nem fejlődik ki tudatelméletük (Baron-Cohen – Bolton, 2000).

A Sally és Ann-teszt egy olyan tudatteória-teszt, mellyel ellenőrizhető, hogy a vizsgált személy rendelkezik-e a másik ember nézőpontjának megértésére való képességgel (1. ábra). A vizsgálat során a gyermek végignézi a képsort, majd meg kell válaszolnia a kérdést, hogy a visszatérő Ann hol fogja keresni a labdát. A legtöbb autista gyermek véleménye szerint Ann a dobozban fogja keresni a labdát, és nem ott, ahová tette, mielőtt kiment a szobából. Nem értik, hogy – velük ellentétben – Ann nem láthatta, hogy távollétében Sally a labdát átrakta a kosárból a dobozba, így nem is tudja, hogy ott kellene keresnie. Míg az autista gyermekek többsége a feltett kérdésre helytelenül válaszol, addig a tipikus fejlődésű, valamint a legtöbb Down-szindrómás helyesen kitalálja, hogy Ann a kosárban fogja keresni labdáját, hiszen nem tudja, hogy időközben Sally áthelyezte azt (Bogdashina, 2021).

További hasonló vizsgálóeljárások a Smarties-teszt és a Reading The Mind in The Eyes Test (Szabó-Balogh, 2015).

1. ábra: Sally-Anne Test (Baron-Cohen, Leslie és Frith, 1985) (Forrás: Szabó-Balogh, 2015.)

Az autizmus előfordulásának gyakorisága

Kanner vizsgálatai során úgy vélte, hogy az autizmus csak a társadalom felsőbb, illetve középosztályába tartozók körében megjelenő probléma, rendszerint olyan családokban jelenik meg, ahol a szülők intelligensek és műveltek. Azt követően, hogy a vizsgálatok mindenki számára hozzáférhetővé váltak, bebizonyosodott, hogy bármely társadalmi rétegbe tartozóknál és bármely kultúrában előfordulhat (Baron-Cohen – Bolton, 2000).

Epidemiológiai felmérések alapján az emberiség 0,5 – 0,9%-a érintett, beleértve a teljes spektrumot, az enyhébb esetekkel együtt (Győri, 2005).

Minden 10.000 gyermek közül 2 és 4 között van az autizmus előfordulási aránya, a fiúknál 3-4-szer gyakrabban jelenik meg, mint lányoknál (Baron-Cohen – Bolton, 2000). Lányoknál diagnosztizált autizmus esetében nagy a valószínűsége annak, hogy az adott személy értelmi fogyatékos is. Ennek az a magyarázata, hogy a fiúmagzatok genetikailag érzékenyebbek, és ezért lehetséges az is, hogy az autista lányoknál sokkal gyakoribb az értelmi fogyatékos megjelölés, ugyanis az ő esetükben jóval nagyobb genetikai vagy központi idegrendszeri sérülés szükséges az autizmus kialakulásához (Volkmar – Wiesner, 2013).

A kialakulás oka

Néhány évtizeddel ezelőtt még azt feltételezték, hogy az autizmus kialakulásának oka a nem megfelelő szülői bánásmód. Annak ellenére, hogy kialakulására vonatkozóan pontos okokat még nem tudott meghatározni a tudomány, a kutatások azonban egyértelműen kiderítették, hogy biológiai okokra vezethető vissza, melyek között megtalálhatók a genetikai tényezők, a vírusfertőzések, valamint a terhességi és születéskori komplikációk (Baron-Cohen – Bolton, 2000). Az autizmus agyi eredetű zavar, nagyon erős genetikai meghatározottsággal. Több gén (számukat 4 és 20 közöttire becsülik, de egyes vélemények szerint lehet még ennél is több) játszik szerepet az autizmus kialakulásában. Vizsgálatok folynak a gének beazonosítására (Volkmar – Wiesner, 2013).

Több kutatás kapcsán felmerült az a megállapítás, miszerint eltérések lehetnek az agy szerkezetében, elsősorban a limbikus rendszerben (ami az érzelmi vagy társas informá-

ciók feldolgozásának helye), illetve a kisagyban (szerepe a mozgás irányítása és koordinálása). További agyterületek, amelyek feltételezeten szerepet játszhatnak az autizmus kialakulásában: a prefrontális agykéreg (társas gondolkozás), a hipotalamusz (kötődési viselkedések), az amigdala (a szociális orientációért, az érzelmi tanulásért felelős terület), a fuziform agytekervény (arcfelismerés), a középső temporális agykéreg (az arc kifejezések, mimika felismerését teszi lehetővé), valamint a pulvinar (az érzelmek jelentősége). Neurokémiai vizsgálatok alapján úgy gondolják, hogy a szerotonin, a dopamin és a norepinefrin vegyületeknek is szerepe lehet az autizmus kialakulásában (Volkmar – Wiesner, 2013).

Diagnózis

„Az autizmus viselkedéses zavar, ami azt jelenti, hogy a normálistól eltérő viselkedések egy halmaza jellemzi.” (Baron-Cohen – Bolton, 2000: 34) Akkor adható autizmus diagnózis, ha három kulcsfontosságú viselkedéstípus jelen van ebben a halmazban:

- a társas kapcsolatok és a társas készségek fejlődésének eltérése,
- kommunikációs eszköz elsajátításának hiánya,
- beszűkült és repetitív jellegű érdeklődés és aktivitás.

A fentieknek együttesen kell jelen lenniük harminchat hónapos kor előtt. A diagnosztikai vizsgálatok során a megfigyelésre és a fejlődés alapos vizsgálatára koncentrálnak a szakemberek.

A szülők az alábbi jelek alapján vehetik észre, hogy gyermekük fejlődésével kapcsolatosan valami nincs rendjén:

- a csecsemő kevésbé érdeklődik a szülei iránt, esetleg szokatlanul reagál bizonyos hangokra,
- a gyermek kevésbé jelzi az igényeit a szülők, gondozók felé,
- a gyermeket nehéz megnyugtatni, de az is lehet, hogy a gyermek követelőző, előfordul, hogy a gyermek 18 hónapos korától másként fejlődik,
- a beszéd késése,
- a gyermek nem örül a testi érintésnek,
- szeret egyedül ringatózni,

- szokatlan tárgy választása önmaga megnyugtatósára,
- szélsőséges reakciók a környezetében bekövetkező bizonyos eseményekre,
- averziók bizonyos ételekkel, illatokkal kapcsolatban (Volkmar – Wiesner, 2013).

Az Asperger-szindróma

Szintén a pervazív fejlődési zavarok csoportjába tartozó Asperger-szindróma leírása Hans Asperger nevéhez fűződik, aki a Bécsi Egyetem orvostanhallgatójaként dolgozta témájául (1944-ben) olyan fiúgyermeket választott, akiknek problémái voltak a csoportalkotással. Ezeknél a fiúknál egyértelműen megfigyelhetők voltak a társas nehézségek, de nyelvhasználati és kommunikációs készségük kiemelkedő volt, valamint szokatlan és behatárolt érdeklődési kör jellemezte őket. Ez utóbbi a mai napig is fontos jellemzője az állapotnak. Asperger azt is feljegyezte, hogy mozgásuk esetlen, furcsa volt, és hogy több esetben az apák is hasonló jellegű problémákkal rendelkeztek. Asperger az állapotot autisztikus pszichopátiának nevezte el, a kifejezést pontosan olyan értelemben használva, mint Kanner. A kórállapot leírását követő időkben sok szakember számára nem volt egyértelmű, hogy milyen vonatkozásban is alkalmazható a meghatározás, ugyanis akadtak olyan klinikai szakorvosok, akik a kifejezést a felnőtt autista személyekre használták, vagy éppen a magasabban funkcionáló vagyis okosabb autistákra. A jelenlegi értelmezés szerint az Asperger-szindrómának vannak ugyan közös vonásai az autizmussal (társas kapcsolati zavarok), de kommunikációs készségeik és kognitív képességeik kevésbé vagy egyáltalán nem sérültek. Emiatt vehető nehezebben észre, hogy nehézségeik vannak. Nagyon sok esetben előfordul, hogy nehézségeket okoz annak eldöntése, hogy a személy Asperger-szindrómás vagy magasan funkcionáló autista. Mindemellett az Asperger-szindrómával élő személyeknek van egy olyan szenvedélyük, ami rendkívül intenzív, és leköti minden figyelmüket (Volkmar – Wiesner, 2013).

Az Asperger-szindróma szakkifejezést Lorna Wing *hozta létre* (1981-ben), miután megfigyelte, hogy egyes, kisgyermekkorukban súlyos autisztikus tüneteket mutató gyermekek a korai diagnózist követő eredményes fejlesztések hatására az autizmus spektrum más szintjére kerültek. A korai életévükben tapasztalt gyenge kommunikációt felváltotta

az összetett mondatokban való beszéd, valamint a társaságkerülő gyermekek később szívesen kapcsolódtak be kortásaikkal folytatott közös tevékenységekbe. Megfigyelték továbbá, hogy érdeklődési körük is megváltozik: kisebb korukban még bizonyos érzékszervi tapasztalatok kötötték le érdeklődésüket, később ezek helyét átvette egy-egy témakör iránti érdeklődés (Attwood, 2015). „A klinikai gyakorlatban akkor állítják fel az Asperger-szindróma diagnózisát, ha a szociális készségek minőségi hiányosságainak kritériuma, illetve legalább négy vagy öt másik kritérium teljesül.” (Attwood, 2015: 52)

Autizmussal élő gyermekek a köznevelésben

Az autizmussal élő gyermekekkel való különleges bánásmód nem csupán az otthoni környezetben fontos, hanem az oktatási – nevelési intézményekben is elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy egyrészt a gyermek jól és biztonságban érezze magát, másrészt be tudjon illeszkedni a közösségbe, elfogadják őt minden különös sajátosságával együtt, tehát megvalósuljon a gyermek, tanuló integrációja az adott intézményen belül. Az autizmussal élő gyermekek esetében az intézményi nevelés-oktatás során is nehézséget jelent, hogy a gyermekek kommunikációs nehézségeik miatt nem vagy csak részlegesen, bizonyos esetekben nagyon sajátos módon képesek érzéseiket, szándékaikat, vágyaikat kifejezni, jelezni a környezet számára. Nagyon fontos tényező az intézményes nevelés során az esetlegesen jelentkező problémák szeretettel, empátiával történő megoldása. Autizmus esetében azonban az empátia megnyilvánulási formái jelentősen eltérnek más fogyatékosságtípussal élő gyermekek iránti megértéstől (Bakonyi, 2023).

Az érzelmi odafordulás, a szeretetteli nevelői megnyilvánulások mellett a közösségbe illesztés, illetve a tanórai foglalkozások során való sikeres tevékenykedtetés is speciális módszerek alkalmazását igénylik a pedagógusoktól. Az óvodákban alkalmazható speciális módszerek közül eredményesen használják a napirendet, a folyamatábrákat, a képcserés kommunikációs kártyákat, a babzsákgyakorlatokat, a homokórát, illetve az én-könyvet. Ezek használatához mindenképpen szükséges speciális tanfolyamok elvégzése, illetve a szakfejlesztő szakember segítségének igénybevétele, hogy az adott módszereket a pedagógus változatosan, az adott kisgyermek személyiségéhez és képességeihez tudja illeszteni (Bakonyi, 2023).

Notbohm és Zysk Ezeregy nagyszerű ötlet autizmussal élő vagy Asperger-szindrómás gyermekek neveléséhez és tanításához című könyvében is megjelenik, mennyire fontos a szeretetelli odafordulás. Ezeken kívül az eredményes megoldáshoz vezető további módszer lehet, ha a felnőttek, szakemberek, pedagógusok mindenk előtt beleképzelik magukat az adott gyermek helyzetébe: milyen érzés lehet a gyermeknek, ha hiperérzékeny, ha a miénktől teljesen eltérő az ingerfeldolgozási rendszere, aminek következtében a lehetőségeihez mérten igyekszik kerülni a zajos, ingerekkel teli, számára nyomasztó környezetet. Milyen érzés lehet, ha kommunikációs képességei nem teszik lehetővé, hogy érzéseit, hangulati változásait, vágyait, szándékait kifejezhesse olyan módon, mint ahogy azt a többi gyermek vagy felnőtt teszi. Ha ezeket nem tudnánk megtenni, minden bizonnyal mi is úgy éreznénk, hogy életünk jelentős korlátok közé szorult, valószínűleg hozzájuk hasonlóan mi is elkeseredettek, sőt akár dühösek is lennénk (Notbohm – Zysk, 2019).

Autizmus esetében az ingerek összehangolt feldolgozásának zavara jelentős nehézségeket okoz, ezért is szükséges ennek a területnek a fejlesztése. A fejlesztő tevékenységek játékosak is lehetnek, és szinte bárhol megvalósíthatók – otthon és az iskolában egyaránt. A szerzők által javasolt ötletek közül a kartondobozok ötletes módon történő felhasználását emelném ki ebben a témában. Nagyobb méretű kartondobozból készíthető egy nyugodt, csendes, elvonulásra alkalmas zárt tér, amely berendezhető párnákkal, plüssökkel, könyvekkel, belülről kifesthető valamilyen, a gyermek számára megnyugtató színnel. A belső tér kialakítása a gyermek igényeihez igazodva történhet: kibélelhető különböző tapintású anyagokkal, vagy buborékfóliával, esetleg lefesthető belülről táblafestékekkel, így a gyermek bármikor kedvére megváltoztathatja a doboz belső falán lévő képet. A kartondoboz-búvóhelyet bármilyen funkciójú térré (étterem, tanterem), mesebeli lakóhelyé (kastély, középkori sátor) lehet átalakítani, amelyek eredményesen hozzájárulhatnak ahhoz, hogy megfelelően a gyermek igényeinek, megnyugtassák, fejlesszék gyenge képességeit és akár az eredményes tanuláshoz is felhasználhatók. Az eredményes tanulás szempontjából hatásos, ha minden területen megteremti a pedagógus az autista gyermek számára a tapintásos és vizuális tanulás lehetőségét. Az is sikeresen alkalmazható módszer lehet, ha azon gyermekek számára, akik nehezen tudnak ülve maradni a tanítási órákon, lehetőséget kapnak a tanórák alatti testmozgásra – olyan módon, hogy azzal osztálytársait nem zavarják meg (Notbohm – Zysk, 2019).

Az autista gyermekek jelentős része nem tud beszélni, így verbálisan nincs lehetőségük érzéseiket, gondolataikat, szándékaikat kifejezni. Kommunikáció azonban nem csupán a hagyományos értelemben valósulhat meg, különböző eszközök alkalmazásával a nem beszélő gyermekek is kifejezhetik magukat. Erre alkalmas eszköz lehet többek között a képes kártya is, vagy egyéb vizuális stratégiák, hiszen a legtöbb autizmussal vagy Asperger-szindrómával élő gyermek könnyebben értelmezi a látott információkat, mint a hallottakat. A vizuális eszközök lehetnek vizuális napirendek, minőségi táblák, kommunikációs szalagok, lépésekre bontott írásos utasítások. Az autizmusban és Asperger-szindrómában leggyakrabban használt vizuális eszköz a napirend és a naptár, amelyek lehetnek egyszerűek és bonyolultak, és bárhol használhatóak. A napirend előnye, hogy megérteti a gyermekkel az időbeosztás fogalmát, megjeleníthetők benne a napirendben bekövetkező változások, mérsékeli a gyermek szorongását, csökkenti az ebből adódó rendkívüli viselkedések előfordulását. Biztonságot, kiszámíthatóságot ad a gyermeknek. Fokozhatják a tanuló motivációját, hogy számára nem kedvelt tevékenységekben is részt vegyen, továbbá megismerhetik azokat a szimbólumokat, amelyeket alternatív kommunikációs formaként később használni tudnak (Notbohm – Zysk, 2019).

A viselkedés is egyfajta kommunikáció. Annak kifejezése, hogyan érzi magát a gyermek az adott szituációban; akár szomorú, akár boldog, vagy elégedett, viselkedése minden esetben a belső állapot megjelenítése. A negatív viselkedést olyan alternatívákkal szükséges feloldani, amelyek betöltik ugyanazt a funkciót, tehát a gyermek kifejezheti általa érzelmi állapotát. A viselkedés módosítása esetében előnyösebb módszer a helyes magatartás és együttműködés folyamatos megerősítése, még akkor is, ha az előrelépés jelentéktelennek tűnik számunkra. Továbbá határozzunk meg a gyermek számára érthető módon szabályokat, és azok megszegésének következményeit is. Ebben az esetben is kulcsfontosságú a következetesség. Miután az autizmussal élő személyekre jellemző a merev, szabályvezérelt gondolkodás, ezért arra is szükséges törekedni, hogy a gyermek megtanuljon rugalmasan gondolkodni. Ehhez jól alkalmazható a korábban említett napirend, amiben a szülők, pedagógusok valamilyen módon, például piros színnel bekeretezik a változást jelző ábrát, de a kérdőjelek időnkénti alkalmazása is segít a változások tolerálásban. A családi játékok is jó lehetőséget teremtenek a rugalmas gondolkodás fejlesztéséhez: például az olyan kártyajátékok, amelyek egyik oldalán utasítások szerepelnek (Állj

fel, amikor rajtad a sor! vagy Cserélj helyet a bal oldali játékosal!), és ezeket minden játékosnak végre kell hajtania (Notbohm – Zysk, 2019).

A sikeres és eredményes nevelés-oktatás megvalósítása érdekében elengedhetetlen, hogy a gyermekkel kapcsolatban álló személyek hatékonyan tudjanak együttműködni egymással, vagyis csapatban (team-ben) legyenek képesek a gyermek szükségleteit szem előtt tartva tevékenykedni. Az autista kisgyermek/tanuló érdekében együtt dolgozó csapat tagjai a szülő(k), az osztályfőnök, a fejlesztő terapeuta és a logopédus, akiknek rendszeres és folyamatos kommunikációt kellene megvalósítaniuk egymás között. A rendszeres kommunikáció autizmussal élő gyermekek esetében a napi szintű kommunikációt, tájékoztatást jelenti. A szülők és az intézmény (pedagógus) közötti mindennapos párbeszéd lehetőséget teremt annak megvalósítására, hogy támogathassák egymás törekvéseit, segít a napirend következetesebbé tételében, valamint a napi szintű változásokról is tájékoztatja a feleket. Az esetlegesen megjelenő problémákra is korán felfigyelhetnek az érintettek, így azokat krónikussá válásuk előtt lehet kezelni, de ugyanígy alkalmat teremt a pozitív változások, előrelépések közös ünneplésére is (Notbohm, 2018).

A napi kommunikációnak nem kell hosszúnak lennie, elegendő egy, erre a célra megnyitott füzetben néhány sor lejegyzése, vagy egy rövid elektronikus levél, de tökéletes lehet egy saját szerkesztésű kis nyomtatvány, „úrlap” is, melynek egyik változata az otthoni bejegyzéseket tartalmazza (mint például: előző esti, illetve iskolába indulás előtti hangulat, egyéb megjegyzések), míg másik változata az iskolai bejegyzésekre ad lehetőséget (mint például: milyen volt a gyermek hangulata az iskolában, milyen tevékenységekben vett részt aznap, a különböző tantárgyak tananyagai) (Notbohm – Zysk, 2019).

További kommunikáció szükséges az iskolán belüli személyek között is. Fontos, hogy az autizmussal vagy Asperger-szindrómával élő gyermekek tanárai, tanítói is rendszeresen kommunikáljanak egymással, hiszen nagyon fontos a tapasztalatok, a sikeresen alkalmazott ötletek cseréje annak érdekében, hogy a gyermekkel való együttműködés, a fejlesztés a lehető legeredményesebb lehessen. Bármelyik szinten történjék is, a kommunikáció során minden esetben kerülni kell az agresszivitást, az ellenséges hozzáállást, egymás hibáztatását, mert ezekkel lehetetlenné válik az eredmények elérése, megszűnik – vagy ki sem alakul – a csapattagok közötti bizalom, valamint rengeteg olyan információ veszik el, amelyek hasznosak lennének a fejlődésben, fejlesztésben (Notbohm, 2018).

Az osztályon belüli, a többi gyermekkel folytatott kommunikáció fontosságáról, szükségességéről sem szabad megfeledkezni a pedagógusoknak. Az ismeretek átadása, a nehézségek, egyedi sajátosságok megbeszélése elengedhetetlen a sikeres integrációhoz. Ha a gyermekeknek van némi alapismeretük az adott problémával élőkkal kapcsolatban, szívesen segítenek autizmussal élő osztálytársaiknak a mindennapi feladataik elvégzésében (Notbohm–Zysk, 2019).

Az autizmus-spektrumzavar és az Asperger-szindróma jellegzetes tüneteinek megjelenítése a gyermek- és ifjúsági irodalomban

Szakedolgozatom elkészítéséhez két ifjúsági regényt választottam. A regények elemzésének célja az, miképpen jelenítik meg a szerzők az autizmus-spektrumzavar, illetve az Asperger-szindróma jellegzetes tüneteit, mennyire alkalmas arra a két regény, hogy általuk az olvasó jobban megismerje az autizmussal, vagy az Asperger-szindrómával élő gyermekek jellegzetességeit, mindennapjait, esetleg félelmeiket, problémáikat.

Mindkét regény egyes szám első személyben íródott, azzal a különbséggel, hogy az egyikben (Mark Haddon: *A kutya különös esete az éjszakában*) a főszereplő, Christopher meséli el a vele történt eseményeket, míg a másik műben (Matthew Dicks: *Egy képzeletbeli barát naplója*) nem mesélőként jelenik meg az autista gyermek, az ő történetét ugyanis a képzeletbeli barátja, Budo tárja az olvasók elé. Az *Egy képzeletbeli barát naplója* és *A kutya különös esete az éjszakában* izgalmas, fordulatos ifjúsági regények, amelyek a magukkal ragadó, izgalmas alaptörténetük mellett érzékletesen és érthetően mutatják be az autizmussal élő gyermekek mindennapjait, nehézségeiket, problémáikat (sok esetben magyarázattal teszik könnyebben érthetővé a viselkedési problémák okait), valamint vágyaikat, ábrándjaikat, sőt a szülők gyermekük problémájával való megküzdésének nehézségeit, a neveléssel kapcsolatos terheket is igyekeznek hitelesen ábrázolni. Bár egyik regényben sem közli a szerző egyértelműen, hogy a (fő)szereplő autista, illetve Asperger-szindrómával élő, valójában ez az olvasó egyéni diagnózisa, de a jellegzetes tünetek hiteles megjelenítésével valószínűleg minden olvasó számára könnyen egyértelművé válik, milyen fogyatékossgal élnek a regényekben (fő)szereplőként megjelenített gyermekek. Max esetében csupán annyit tudunk meg a regényből, hogy a szülők szakemberhez szeretnék vinni a gyermeket, mert nem úgy viselkedik, mint a többi „normális” gyermek – bár ezt az anya és az apa eltérően érzékeli és fogalmazza meg. Haddon regényének főszereplőjéről, Christopherről már a regény elején kiderül, hogy speciális iskolában tanul és különböző szakemberek foglalkoznak vele, akik főként szociális készségeit, képességeit igyekeznek fejleszteni a foglalkozások során.

Mindkét fiú esetében az Asperger-szindróma jellegzetes tünetei figyelhetők meg, mely probléma a pervazív fejlődési zavarok körébe tartozik, valójában az autizmus egy olyan változata, amelyben a tünetek megjelenési formái enyhébbek. Ennek következtében a konkrét diagnózis megállapítása későbbi életkorban válik lehetségessé: míg autizmus spektrum zavar esetében már hároméves kor előtt egyértelműen megfigyelhető a szociális interakciók, a szociális kapcsolatok és a társas viselkedés, valamint a rugalmas viselkedésszervezés területén megmutatkozó zavarok jelenléte, az Asperger-szindróma esetében a fenti tünetek csak későbbi életkorban jelentkeznek (Juhászné, 2007). Az autizmussal érintett gyermekek esetében a legmarkánsabb tünetek közé sorolható a gesztusok használatának és ismeretének, az emberek iránti érdeklődésnek, valamint a szemkontaktusnak a hiánya vagy az átlagostól való eltérő alkalmazása, a stresszhelyzetekben adott szokatlan reakciók, a társas szituációkban alkalmazott viselkedésmódok eltérése. A játékok nem rendeltetésszerű használata, a mintha-játék hiánya, a különös érdeklődési kör, a repetitív rutinok vagy a repkedés, melyek ugyancsak jellemzőek a tipikus fejlődésmentű gyermekekre is, viszont esetükben ezek a jellegzetességek rövid ideig vannak jelen, míg autizmus esetében hosszan, évekig érzékelhetőek (Fási – Erdei, 2022).

Mindkét regényben megjelenik, hogy az autizmussal, illetve az Asperger-szindrómával élők a kortársaiktól, a többi embertől elszigetelten élik mindennapjaikat. Nehezen vagy egyáltalán nem képesek kapcsolatot teremteni (ez főként a kortárskapcsolatokban jelentkező probléma), nem ismerik a kommunikációs szabályokat (Juhászné, 2007), a világ számukra inkább kiismerhetetlen, váraltan helyzetekkel és kiszámíthatatlan ingerekkel teli, veszélyes, mint biztonságot nyújtó hely.

Sem Maxnek, sem Christophernek nincsenek barátai. Mindketten nagyon zavarónak és ijesztőnek ítélik meg az embereket. Max másként szereti az embereket, mint a többi gyermek. Számára akkor válik egy ember nagyon érdekessé és szerethetővé, ha minél távolabb van tőle, és nem kezdeményez semmiféle közeledést.

Christopher nem szereti az idegen embereket, mert nehezen érti meg őket. Elmeséli az idegenekkel kapcsolatosan azt a példát, amikor egy új tanár érkezik az iskolába (aki őt is tanítja). Hetekig csak figyeli a felnőttet, míg megállapítja róla, hogy veszélyes vagy nem veszélyes. Amennyiben veszélytelennek ítéli az adott pedagógust, kérdezgetni kezdi például arról, hogy mi a kedvenc színe, van-e háziállata, milyen autója van, és hogy milyen

ismeretekkel rendelkezik az Apolló-programról. A feltett kérdések segítenek neki a pedagógus „kiismerésében” és elfogadásában.

Az emberektől való félelme Christopher álmában is tetten érhető. Az álomban – amely a kedvenc álma, és nappal is szokott erről ábrándozni – a szavak és a szavak által kiváltott érzelmek – amelyeket egymás arcáról olvasnak le – útján vírus terjed el az emberek között. Akit ez a vírus megfertőz, nem eszik, nem iszik, elmúlik az életből, míg végül csak a fiúhoz hasonló emberek maradnak a világban. Olyanok, akik nem néznek senkinek sem a szemébe, és nem tudják értelmezni a különféle érzelmeket. Így mindenki olyan lesz, mint Christopher, olyanok, akik jobban szeretnek magukban lenni, nem akarnak másokat megérinteni, és nincs szükségük a verbális kommunikációra sem, olyanok, akik nem tesznek fel senkinek sem kérdéseket. Ebben az elképzelt világban Christopher azt teheti, amit szeret, és nem lenne senki, aki ezt nehezményezné vagy megtiltaná neki.

Intelligencia, érdeklődési kör

Asperger-szindróma esetén jellemzően feltűnő lehet az eltérő tanulási stílus, illetve az is, ha a gyermek az érdeklődési területébe tartozó témával kapcsolatban átfogó tudással rendelkezik, míg egyéb tantárgyak esetében tanulási nehézségek tapasztalhatók, illetve feltűnő lehet a koncentrációs zavar is (Attwood, 2015).

Mindkét regény gyermek főszereplőjére jellemző az átlagos vagy annál magasabb intelligenciaszint. Budo Maxet okos fiúnak írja le, aki rendkívül sokat olvas („több millió” könyvet olvasott már a háborúkról), és nagyon jól számol. Budo azt is megjegyzi barátjával kapcsolatban, ha az iskolában nem lenne feladat a számolás és az írás, hanem csak csatákról és háborúkról lenne szó, akkor minden bizonnyal Max lenne a legjobb tanuló. Christopherről pedig többek között megtudjuk, hogy fel tudja sorolni a föld országait és a fővárosukat, továbbá mindenképpen szeretne emelt szintű érettségit tenni matematikából és/vagy fizikából. Ezenkívül több tudományterületen való jártassága, tájékozottsága is kitűnik a regényből, mint például a csillagászat, az anatómia vagy az űrkutatás, továbbá azt is megtudjuk vele kapcsolatban, hogy nagyon szeret olvasni. A fenti témakörökben Christopher tájékozottsága irigylésre méltóan részletes. Több esetben találkozhatunk a regényben olyan leírásokkal, amelyekből kirajzolódik, hogy a fiú sokkal több ismerettel,

tudással rendelkeznek ezekben a témakörökben, mint legtöbb kortársa, viszont a mindennapi tevékenységekben vagy az emberekhez való kapcsolataiban alig tud biztonsággal tájékozódni. Miközben ezekkel a tudományterületekkel kapcsolatban különféle tényeket ismer, következtetések megalkotására is képes. Állítása szerint a világegyetem működése például nem bonyolult, csupán annyit kell tennünk, hogy elgondolkodunk mindarról, amit látunk.

Tudatelmélet

Az autizmussal élő gyermekek számára nehézséget jelent annak megértése, hogy mit gondolnak mások; nem tudnak mások gondolatairól gondolkodni, az emberi cselekedetek nehezen értelmezhetők számukra. Ez részben magyarázhatja az autista gyermekek társas kapcsolati rendellenességeit, ezen kívül furcsa nyelvhasználatukat is. Az autizmussal élő gyerekek gyakran nem értik a csalást, nem tudják felfogni a becsapás fogalmát, továbbá nehézséget jelent számukra a bonyolultabb, árnyaltabb érzelmek felismerése és megértése. Vagyis az érintett gyermekeknél nem fejlődik ki a tudat fogalma, nem fejlődik ki tudatelméletük (Baron-Cohen – Bolton, 2000).

A Sally-Anne teszthez hasonló tudatteória-teszt megjelenik Haddon könyvében is: ebben az esetben nem egy képsor és egy történet alapján kellett megválaszolni egy adott kérdést, hanem azt kellett kitalálnia Christophernek, mi van a cukorkás dobozban. Először azt gondolta ő is, hogy cukorka (drazsé), de a pedagógus megmutatta neki, hogy ceruzát tart a dobozban. Miután visszatette a dobozkába a ceruzát, majd a ráhelyezte a doboztetőt, feltette Christophernek a kérdést, hogy ha jönne az anyukája, és tőle is megkérdeznék, mi lehet a cukorkásdobozban, vajon ő mit válaszolna? A fiú szerint egyértelműen azt mondaná, hogy ceruza van benne. Ezzel a játékos megfigyeléssel is egyértelművé válik, hogy Christopher sem képes gondolkodni mások gondolatairól, nem érti a másik ember nézőpontját.

Kommunikációs nehézségek

Annak ellenére, hogy az Asperger-szindrómával élő gyermekek már a korai életkorukban gazdag szókinccsel rendelkeznek, képtelenek bizonyos helyzetekben elhangzó szavakat nem szó szerint értelmezni, ebből adódóan nehezen vagy egyáltalán nem értik a humort, az iróniát vagy a gúnyolódást sem (Juhászné, 2007).

Max nem tudja értelmezni azokat a mondatokat, amelyekkel az emberek mást mondanak, mint amit gondolnak. Erre a jellemzőre Budo azt a példát említi, amikor Maxet az iskolában az egyik iskolatársa gonoszságból kis zseninek titulálta. Ebben a helyzetben a kisfiúnak nehéz volt felismernie a gonoszságot, hiszen a zseni szó valójában pozitív értelmű. Az egyik tanára, Mrs. Gosk gyakran „kicsi fiamnak” szólítja Maxet. A fiú ezt nem érti, hiszen az ő értelmezésében így csak a szülők szólítják gyermekeiket, és Maxnek van anyukája, aki egyértelműen nem Mrs. Gosk. Max nem érti a vicces dolgokat sem, hiszen a szóviccek vagy a faviccek esetében is másról van szó, mint amit a szavak jelentenek. Ugyanis azokban az esetekben, amikor egy szónak több jelentése van, számára nagyon nehéz meghatározni, hogy éppen abban a beszédhelyzetben melyik jelentése érvényesül.

A kommunikációs helyzetekben Max nem érzékeli a beszéd közbeni szüneteket. Nem érti, hogy a beszélgetőtársa azért tart szünetet, mert valamiféle választ vagy szóbeli reagálást vár a fiútól. Konkrét kérdések hiányában, vagy ha nincs mondanivalója a témával kapcsolatban, akkor Max csak hallgat, és ebben a csendben nem érzi magát kellemetlenül. Nem tud csevegni, a beszélgetés során feltett (eldöntendő) kérdésekre legfeljebb igennel vagy nemmel válaszol. Csak akkor szeret beszélni, ha van mondanivalója, ám ebben az esetben szinte mindegy, hogy ki a beszélgetőpartnere.

Haddon regényében Christopher szerint az emberek még akkor is sokat beszélnek, ha egyetlen szót sem szólnak. Példának egy egyszerű szemöldökemelést említi, aminek rengeteg jelentése van, és ennek pontos értelmezése szinte lehetetlen számára. A metaforák értelmezése szintén jelentős nehézséget okoz a fiúnak, ugyanis ezeket ő képként értelmezi, aminek hatására teljesen összezavarodik. Egyszerű példákkal szemlélteti ezt a nehézségét, mint a „Füleden ülsz?” kérdés, vagy a „Hülye, mint a sötét éjszaka” hasonlat. Ő ezeket a metaforákat inkább hazugságnak nevezné, hiszen az emberek nem ülnek a fülükön, az éjszaka pedig egyáltalán nem lehet hülye. Miközben ezeknek a mondatoknak

képként való értelmezésére összpontosít, nem tud figyelni a vele kommunikáló személyre. Az ilyen típusú mondatok hatására figyelme elterelődik, nehezen vagy egyáltalán nem tudja követni, miről beszél az illető.

Christopher számára az utasítások értelmezése is nehézséget jelent. A fentiekhez hasonlóan ugyanúgy összezavarodik attól, amikor a felnőttek megmondják neki, hogy mit tegyen, ugyanis a fiú ezeket az utasításokat nem csak zavarba ejtőnek, hanem értelmetlennek is tartja. Például a „Maradj csendben!” utasítás azért értelmezhetetlen számára, mert a felszólításból hiányzik az időtartam megjelölése, ezért nem egyértelmű számára, valójában meddig kellene csendben maradnia. Ezen kívül megemlíti a „Fűre lépni tilos!” táblát, amiről szintén az a véleménye, hogy hiányosságai miatt nem értelmezhető egyértelműen, hiszen a tábla szövege nem jelöli meg konkrétan azt a területet, ahol tilos a fűre lépni. Amikor Christopher a fentiekhez hasonló, számára pontatlanul vagy hiányosan megfogalmazott utasításokkal találkozik, azt a megoldást alkalmazza, hogy helyzettől és felszólítástól függően eldönti, mit tesz, vagy mit nem tesz meg.

A részletek aprólékos megfigyelése

Az autista személyek további jellemzői közé tartozik a részletek aprólékos megfigyelése (Frith, 2015). Az autisták a környezetüket töredezetten, darabokban észlelik. Számukra ezek valamilyen jellemzőik miatt nagyon érdekesek, lekötik a figyelmüket, és ezekből a részletekből alakítják ki később a teljes képet (Bogdashina, 2021).

Haddon regényében Christopher azért nem szereti az új helyeket, mert ő minden apró részletet érzékel a környezetében, ezért azok a helyek biztonságosak számára, amelyeket már ismer, mert így csak azokra a dolgokra kell figyelnie, amik az utolsó ottléte óta megváltoztak. Olyan apró részletek is felkeltik a figyelmét, mint például az iskolában rosszul, nem pontosan az eredeti helyére visszaragasztott plakát.

A részletek aprólékos megfigyelésének leírása egy kirándulás során is megjelenik, amikor is a fiú olyan részletességgel érzékeli a környezetet, ahogy arra mások képtelenek lennének. A leírásban megjelenít a szerző egy mezőt sűrű fűvel és virágokkal, a mezőn legelésző tehennel, egy kerítést kapuval, a távolban pedig egy falut, amelynek csak egy részlete látható. Ezt látjuk mi, „átlagos” emberek. Christopher ezzel szemben megfigyeli

pontosan mennyi tehén legel a mezőn, milyen színűek, milyen irányban legelésznek, milyen fajta füvek vannak a mezőn és milyen fajta virágok. A faluból pontosan mennyi ház látható, és a házakon kívül egy szögletes tetejű templom is található a faluban. A fentiekén kívül egyéb apró részletek sem kerülnek el a figyelmét, melyeket később is biztonsággal fel tud idézni.

Christopher apró részletekre kiterjedő figyelmének ismertetése megjelenik már a regény elején is, amikor megtalálja a kutya tetemét, majd megérkezik a rendőrség. A fiú első gondolata ebben a szituációban, hogy mennyire szereti a rendőröket, mert egyenruhát viselnek, van egy azonosítószámuk, és mindenki tudja, hogy mi egy rendőr feladata, de arra nem gondolt, hogy abban a helyzetben ez a feladat éppen ő, hiszen feltételezett szemtanú, de akár még feltételezett elkövető is lehet a rendőr számára. Azt azonban részletesen megfigyelte, hogy a rendőrnőnek a jobb bokájánál lyukas volt a harisnyája, a bőrén egy piros karcolást is látott; a rendőr cipője pedig sáros volt, és rátapadt egy sárga falevél.

Zajok érzékelése

Jellegzetes probléma, hogy az autizmussal élők képtelenek a fontos és a lényegtelen információk különválasztására (gestaltérzékelés), mely az adott személy szinte bármely érzékét érintheti. Nem tudja megvalósítani, hogy a környezet háttérzajait elkülönítse a hozzá beszélő hangjától. A különböző szituációkban az autista gyermek nem arra figyel, amire mások, így nem történik meg az interakció megértése, aminek következménye a társas és kulturális fejlődés sérülése. A túl sok inger a gyermekből agressziót válthat ki, amit sok esetben nem rosszindulatból tesz, csupán nem ura a tetteinek (Bogdashina, 2021).

Maxet nagyon zavarják az olyan háttérzajok, mint például ha a tanítási órákon egyes gyerekek kopognak a ceruzájukkal vagy a padlón dobognak, mert ilyenkor semmi másra nem tud figyelni, csak ezekre a zajokra. Egyes órákon azért érzi jól magát, mert mindenkinek teljes csendben kell lennie, ebben a környezetben képes csak a tanórák alatti koncentrált figyelemre.

Érintések

Max nem szereti, ha a szülei puszilgatják, nagyon kellemetlen érzés ez számára, ilyenkor még a fogát is összeszorítja. Budo elmondása szerint időnként megengedi a szüleinek, de csak a homlokán puszilhatják meg. Nem szereti a garbót, nem tud hálósákban aludni, télen nem hord kesztyűt, mert ezek mind túlságosan a bőréhez tapadnak, és nem vesz fel hét ruhadarabnál többet, mert azt már nagyon soknak tartja.

Haddon regényének főszereplője, Christopher sem szereti, ha megérintik, ezért a szülei kitaláltak egy olyan mozdulatsort, ami helyettesíti az ölelést, és elmagyarázták neki, hogy ez azt jelenti, szeretik őt. Felemelik a kezüket és szétnyitott ujjaik hegyét összeérintik. Ez a mozdulatsor több esetben is megjelenik a regényben: amikor a fiúért bemegy az édesapja a rendőrségre, egy vakáción, amikor Christopher összezavarodik, és nagyon megijed, illetve amikor váratlanul megjelenik édesanyja új lakásánál. A váratlan, kiszámíthatatlan érintéseket Christopher úgy érzékeli, mintha „megragadnák”. Ezekben az esetekben agresszíven reagál, megüti vagy ellöki a másik embert. Erre több példát is olvashatunk a regényben: amikor a rendőr megfogta a karját, egy vita közben az apját többször is megütötte, illetve erősen ellökte az anyját, amikor az meglepettségében megpróbálta magához ölelni a fiút.

Ingerekkel való túlterhelődés

Amikor az autizmussal élők túlterhelődnek ingerekkel, feszültek lesznek, és ezt a feszültséget valamilyen formában le kell vezetniük. Max ilyen esetekben a kezét ökölbe szorítva magas, nyöszörgő hangon sikít, az alkarjával eltakarja az arcát, szemét becsukja. Vagy felhúzza a térdét szorosan a mellkasához, előre-hátra dülöngélve hümmög maga elé. Bár a szemei nyitva vannak, de sem a látásával sem a hallásával nem érzékeli a körülötte lévő személyeket, eseményeket. Ezekben a helyzetekben nem tudnak neki segíteni a szülei sem, a pánikrohamok akkor múlnak el, ha a fiú összeszedi magát.

Christopher reakciói is hasonlóak. A számára zavaró körülmények között szemét becsukja, mert ha nem látja, mi történik körülötte, akkor biztonságban érzi magát, fülét befogja, és nagyon halkán nyög. A fejét esetleg a padlóhoz szorítja, vagy nekinyomja a falnak, de gyakori, hogy mindeközben nagyon izzad és hányingere lesz.

Míg Max nem szereti a szűk helyeket, addig Christopher a szűk helyeken való elrejtőzéssel oldja a túlterhelődésből adódó frusztrációit, és igyekszik megnyugtatni magát. Elbújik a szárítófülkében, becsukja maga mögött az ajtót, és órákon át ül a sötétben. A megnyugvását szolgálja továbbá, ha gondolatban bonyolult matematikai műveleteket old meg.

Állandóssághoz, megszokott rutinokhoz, ritmushoz, napirendhez való ragaszkodás

Az autizmussal, Asperger-szindrómával élők esetében nagyon fontos bizonyos dolgok rutinszerű ismétlődése, ez a kiszámíthatóság jelenti számukra a biztonságot (Juhászné, 2007).

A változások traumát okoznak Maxnek, ilyen lehet például az olyan, amúgy jelentéktelennek tűnő változás is, mint a megszokott fogkrémének váratlan lecserélése egy másik márkájúra.

Maxnek elalvási rituáléja van: fogmosás után felveszi az éppen soron lévő pizsamáját (a regényben a csütörtöki pizsama kerül megemlítésre), olvas egy keveset valamelyik kedvenc könyvéből, és pontosan nyolc harminckor lefekszik. Max minden este ugyanabban az időben fekszik le, ugyanis ellenkező esetben zaklatott lenne.

Az autista gyermekek ragaszkodnak az ismerős rutinokhoz, a változatlansághoz, amit a gestalt-érzékeléssel hoz összefüggésbe. A megváltozott vagy számukra kiszámíthatatlan helyzetekben nem érzik magukat biztonságban, ugyanis az új helyzetekhez vagy az új tevékenységekhez a gyermekeknek a megszokott megoldások helyett újakat kellene kioldozniuk, ami megzavarja őket (Bogdashina, 2021).

Nagyon jó példa található erre Haddon regényében. Christopher menetrendnek hívja a saját maga által összeállított napirendjét, amely reggeltől estig percre pontosan tartalmazza a különböző tevékenységeit, mint például a reggeli felkelés (07.20), fogmosás és arcmosás (07.25), háziállatának ellátása (07.30), reggeli (07.40), az iskolai ruha felvétele (08.00), az iskolatáska összekészítése (08.05), olvasás vagy video nézése (08.10), az iskolabuszra való felszállás (08.32). Tartalmazza továbbá az iskolai teendőket, majd a hazaérkezést követően az otthoni elfoglaltságokat, egészen a lefekvésig (20.30). Christopher

napirendje mentes bármilyen jellegű spontaneitástól, nincsenek benne olyan időintervallumok, amikor ne lenne valami, előre kiszámított, kigondolt vagy éppen megszokott teendője. A fiú elmondása szerint azért nem szereti például a vakációkat, mert ekkor nem tud előre tervezni, így nincs lehetősége napirend összeállítására sem. A legutóbbi nyaralásuk alkalmával is a szüleitől kellett megkérdeznie minden reggel a napi programot, melynek ismeretében sokkal jobban, és minden bizonnyal biztonságosabban érezte magát, hiszen minden kiszámíthatóvá vált számára. Saját menetrendjét az idő térképének tekinti, és azért szereti, mert így nem tud eltévedni az időben.

Étkezéssel kapcsolatos problémák

Az autista gyermekek étkezésével kapcsolatban nagyon sok, és nem is jelentéktelen problémák adódnak. Egyes gyerekek mindent megesznek, akár ehető, akár nem, mások majdnem az összes ételt elutasítják. Vannak olyan gyerekek, akik számára az étel félelmetes lehet, és vannak olyanok is, akik „akkor eszik meg még a kedvencüket is, ha »jól« van tálalva, és »megfelelő« a színe és a formája. Akármilyen kis hiba esetén azonnal elutasítják, és inkább órákig, sőt napokig nem esznek. Sokan nem próbálnak ki új ételeket, és éveken keresztül ugyanazt a 3-4 dolgot fogyasztják.” (Bogdashina, 2021: 97) További nehézségeket okozhatnak az étkezéssel kapcsolatban a rituálék, amelyeket minden étkezés előtt végre kell hajtani. Olyan esetek is előfordulhatnak, amikor a gyermek otthon megeszik egy ételt egy adott napon, de azt másik helyen (például iskolában) egy másik napon már nem. Jelentős problémát okoz a változástól való félelem, amely megjelenik az étkezésben is; az új és ismeretlen ételek elutasítása formájában. Az egyformaság a változatlanság iránti igényük miatt esetleg ugyanazt a néhány fajta ételt fogyasztják évekig.

Haddon regényének főszereplője, Christopher szereti az erős ízű ételeket (mint például az indiai ételek), de a sárga és barna színű ételeket nem. Ezért a nem megfelelő színű ételekbe piros ételfestéket tesz, így már szívesen fogyasztja őket. Ezzel a két színnel kapcsolatos ellenérzéseinek okát – nem túl részletesen ugyan -, de ki is fejt a regényben. A barna színhez társítja többek között a koszt, a székletet és a fák kérgét, a sárgához a sárgalázat, a sárga virágokat (a pollen miatt, amire allergiás) és a banánt is, ami számára kétszeresen sem kedvelt, hiszen meg is barnulhat.

A regény egy másik részében találkozhatunk az étkezéssel kapcsolatos további jellegzetesség bemutatásával. Egy iskolai napjának leírásában Christopher megemlíti, mit evett a menzán: a töltött lepényt nem fogyasztotta el, mert sárga volt, de a sárgarépát, a zöldborsót és a paradicsommártást igen (ez az étel piros, és a fiúnak ez a kedvenc színe), desszertnek áfonyát és almás császármorzsat, de ez utóbbit is csak úgy, hogy a morzsaréteget el kellett távolítani, mielőtt a tányérjára tették. A morzsaréteg a színe miatt nem volt megfelelő a számára, hiszen az is sárga volt. Ebben a részben azt is megemlíti, hogy nem szereti, ha a tányérján bizonyos ételek egymáshoz érnek, ha ez megtörténik, akkor nem eszik inkább. A morzsa és az almás réteg viszont nem a tányérján érintkezett a szétválasztást megelőzően, így azt már szívesen elfogyasztotta.

Max sem eszik meg akármilyen ételt, viszont a csirkét rizzsel mindig, mert az a kedvence. Az élénk színű ételeket nem szereti. Az iskolában ebédre mindig ugyanazokat az ételeket fogyasztja: egy szelet mogyorókrémes-lekváros kenyeret, müzliszeletet és két deciliter almalevet.

Szeret papírtányérból enni, mert azt tökéletesen tisztának tekinti, de ezt a szülők csak abban az esetben engedik, ha új étellel próbálják megismertetni a fiút. Sem Max, sem Christopher nem szeret idegen helyen étkezni. Max csupán négy étteremben hajlandó enni, a palacsintát például csak egyetlen palacsintázóban fogyasztja el, mert véleménye szerint a többi helyen nem olyan palacsintát készítenek. Christopher esetében az idegen helyeken való étkezés kizárását egy kirándulás megemlékezésével szemlélteti a szerző, amikor az apa Christopher számára otthon szendvicset készített - természetesen a megfelelő ételekből, amik között sem sárga sem barna színűek nem lehettek.

Motoros ügyetlenség

Az Asperger-szindróma esetén különféle mozgáskoordinációs problémákra is figyelhetnek a szakemberek, mint például az írás vagy a futás (Attwood, 2015).

Dicks regényében hitelesen rajzolódnak ki Max ezen a területen megmutatkozó gyengébb képességei. Az egyik esetben a leváros üveg tetejének lecsavarása okozott számára nehézséget, de egy, ennél sokkal érzékletesebben megfogalmazott és részletesebben megjelenített labdázási eset leírásával egyértelművé válik, hogy Max mozgáskoordinációjával

problémák vannak. Míg ezek a labdázások az apa számára fontos és talán eredményesnek megélt közös tevékenységek, addig Max számára egyértelműen inkább kudarcélményt hordoznak magukban, hiszen a fiú sem elkapni, sem apjának dobni nem tudja a labdát.

Autizmus a családban

„Az autizmus az egyik olyan állapot, amivel talán a legnehezebb együtt élni.” (Bogdashina, 2021:18) A szakemberek azt feltételezik, hogy az autizmus a többi fogyatékos-sághoz képest sokkal jobban megterheli a családokat. Ennek okai között megemlíti az autizmus azonosításának nehézségét, hiszen valójában nincsenek szembeötlő külső jegyei az autizmussal élő személyeknek, mint például a Down-szindróma esetében. Emiatt az állapotot kísérő jellegzetes viselkedési anomáliák a környezet számára félreérthetők, és a szülők hibájának tartják, ha a gyermek szokatlan módon viselkedik. Másrészt az autizmussal élő gyerekek látszólag nem mutatnak ragaszkodást szüleik iránt, amiből a szülők könnyen érezhetik, hogy a gyermek nem szereti őket. A probléma diagnosztizálásától az elfogadásáig általában hosszú idő telik el, és ezen időszak alatt a szülőknél megjelenhetnek a tagadás, a sokk, a tanácstalanság, a büntudat, valamint a harag fázisai. Az elfogadás fázisába jutva a szülők már önmagáért szeretik gyermeküket mindazokkal az eltérésekkel, amelyek egyedivé téve emelik ki a tömegből, és büszkéek lesznek gyermekük fejlődésére (Bogdashina, 2021).

Annak ábrázolása, hogy az autizmus vagy az Asperger-szindróma milyen módon terheli meg a családok életét, viszonylagos részletességgel mindkét műben megjelenik. Dicks regényében Max problémáját nem nevezik meg, diagnosztizálják explicit módon. Ezt egy, a fiú szülei között zajló, feszültségtől terhes beszélgetésből is meg lehet tudni. Ebből a beszélgetésből kitűnően érzékelhető, hogy az anya világosan látja és érzi, hogy valami súlyos gond lehet a fiukkal. Felsorolja a számára különösnek, a „normáltsól” eltérőnek ítélt jellegzetességeket, amelyeket Max viselkedésében megfigyelt, mint például, hogy nem néz bele mások szemébe, kiborul az olyan, mások számára teljesen hétköznapi dolgoktól, mint az ágyneműcsere, vagy egy új fogkrém esetleges használata, és sokat beszél magában. Az anya fontosnak tartaná, hogy szakember megvizsgálja a fiút, aki min-

den bizonytalannal tudna segíteni neki a nehézségekkel való megküzdésben, aminek eredményeként normális felnőtt lehetne belőle, vagyis hisz egyfajta javulásban. Ezzel szemben az apa nem érzékeli ezeket a jellegzetességeket problémának, meggyőződése, hogy Max pont ugyanolyan, mint minden más gyermek, egyszerűen csak későn érő típus. A veszekedések gyakoriak lehetnek, ezt még Budo is megfogalmazza: „Max szülei megint veszekednek.” (Dicks, 2012) Ezek a jelentős véleménykülönbségek valószínűleg sok konfliktus forrásai lehetnek a szülők között, hiszen világosan érzékelhető, hogy míg az anya jól látja gyermekük „mátságát”, addig az apa mintha nem merne szembesülni a valósággal. Elképzelhető, hogy az apa egyfajta tagadás fázisban van, ami a szakirodalom szerint hosszabb távon azért veszélyes állapot, mert a diagnózis elindításának késleltetése azt vonja maga után, hogy a gyermek később jut a megfelelő támogatáshoz. Azonban ebben az esetben is annál jobb a gyermekek későbbi esélyei, minél korábban diagnosztizálják a problémát, így korábban kezdődhetnek azok a fejlesztések, amelyek hozzásegítik őket egy önálló, teljes élet lehetőségéhez. Továbbá autizmus spektrum zavar esetében nagyon fontos a környezet elvárásainak igazítása az érintett személy állapotához. Ez pedig csak akkor működhet, ha a család, a közelben élők, rokonok, barátok, pedagógusok ismerik és elfogadják a helyzetet (Bogdashina, 2021).

Haddon regényében is jelentős konfliktusok zajlanak a szülők között. Ebben a családban inkább az anya a gyengébb, ő az, aki nehezebben éli meg és rosszul kezeli Christopher eltérő viselkedési mintázatait. Valószínűleg ez vezethetett ahhoz, hogy végül a szülők elváltak, és az anya elköltözött otthonról. Az apa rendkívül rossz döntése volt, hogy nem árulta el a fiúnak az igazságot, azt mondta neki, az anyja meghalt, ezért nem találkozhat vele többet. Christopher visszaemlékezéseiből megtudhatjuk, hogy az anya könnyebben és gyakrabban volt ingerült vagy dühös, aminek következtében többször is „ordított” vele, és néhány esetben megütötte őt. Az apa magatartása visszafogottabb, jobban igyekszik megérteni a gyermeke eltérő, néha idegesítő viselkedését, annak ellenére, hogy időnként előfordul az ő esetében is, hogy türelmetlen és ingerült Christopherrel. Próbál a fiúnak segíteni, annak ellenére, hogy bizonyos helyzetekben nem tudja, hogyan is tegye ezt a legmegfelelőbbben, igyekszik figyelembe venni a fiú különös igényeit akár az étkezéssel kapcsolatban, akár a tömegtől való viszolygását tekintve. Ez utóbbira jó példa, hogy egyfajta bocsánatkérés gyanánt a konfliktusukat követően elvitte a fiút az állatkertbe, amit

expedíciónak neveztek el, és ezt olyan napra időzítette, amikor biztosan kevés ember tartózkodott ott, mert aznapra esőt jeleztek. Ez Christopher számára duplán jelentett pozitívumot, hiszen nem szereti az embereket, az esőt viszont igen. Az apa gyakran beszélget a fiával az érzéseiről, gondolatairól és a nehézségeiről, annak ellenére, hogy nem biztos abban, hogy ezeket a fiú teljes mértékben megérti, de törekszik arra, hogy fia és közte bizalmi viszony alakuljon ki.

A teljes elfogadás hiánya

Christopher speciális, míg Max többségi, integráló iskolában tanul, és mindketten részt vesznek külön foglalkozásokon is. Mindkét regényben megjelenítik a szerzők, hogy a gyermekeknek az iskolában, illetve az iskolán kívül szembe kell nézniük kortásaik bántó megjegyzéseivel vagy cselekedeteivel.

Haddon regényében egy esetben Christopher arról mesél, hogy az egyik iskolatársának a bátyja szerint ő felnőtt korában csak a bevásárlókocsikat lesz képes összegyűjteni valamelyik nagyáruházban, vagy a számgárgánét sepregetheti az állatmenhelyen, mert csak ezekre a feladatokat lesz képes elvégezni.

Dicks regényében Maxet is érik atrocitások, ezek egyike a korábban említett, gúnyos megjegyzést leíró rész, amikor az egyik diák Maxet a folyosón zseninek nevezte. Egy másik, ennél hosszabban taglalt jelenet a regényben, amikor a fiút az egyik iskolatársa zaklatja, bántalmazza, egyik éjjel kövel bedobja a fiú ablakát. Ezekben a helyzetekben Max szívszorítóan védtelen, hiába is ad neki képzeletbeli barátja tanácsokat, mit kellene tennie annak érdekében, hogy megvédhesse magát. Az olvasó számára szinte kézzel fogható az a félelem, ami az ilyen esetekben elhatalmasodik a gyermekben, teljesen átérzhetővé válik a gyermek ezekben a helyzetekben megmutatkozó tanácstalansága. A regényekben mindkét főszereplő félelmeit legyőzve átlépi ezeket a korlátokat, és sikeresen megvédi magát. Max és Christopher is képes lesz olyan problémahelyzetek megoldására, amelyekkel korábban biztosan nem tudtak volna megküzdeni. Ezekkel a történetbefejezésekkel a szerzők talán azt szándékoztak bemutatni, hogy bár az autizmussal élők ragaszkodnak a megszokott rutinokhoz, gondolkodásuk merev, de ha olyan helyzetbe kerülnek, ők is képesek a változtatásra, határaik átlépésére.

Összefoglalás

Sajnos egyértelműen kijelenthetjük: még mindig nem valósult meg társadalmunkban a fogyatékos személyekkel szembeni teljes elfogadás: míg az érzékszervi, mozgásszervi fogyatékossgal élő személyekkel a társadalom többsége elfogadó, addig az autista vagy intellektuális képességzavarral élő személyekkel szemben az elfogadás jelenleg is alacsony szinten van (Bernát et al. 2022). A fogyatékossgal élő személyek elfogadásának egyik akadály, hogy a többségi társadalom tagjai nincsenek birtokában a kellő mennyiségű releváns információnak egy-egy fogyatékossgáltípussal kapcsolatban (Connor – Bejoian, 2014). Így az elfogadáshoz információk szükségesek, lehetőségek, amelyek által megvalósulhat a kellő mennyiségű és pontos ismeretek megszerzése, ezek hatására pedig változhat a többségi társadalom tagjainak véleménye a fogyatékossgal vagy a fogyatékos személyekkel kapcsolatban (Gulya – Fehérvári, 2020).

Az irodalmi művek is alkalmasak lehetnek ezen ismeretek megszerzésére, hiszen lehetőséget teremtenek az olvasók számára, hogy önmagukról, másokról és a világról való tudásukat növeljék (Norton – Norton, 2010). Az irodalmi alkotások sajátosságai közé tartozik, hogy szavakkal pótolják az emberek közötti érintkezésformákat, mintát nyújthatnak, formálják az egyéniséget, tükröt tartanak az olvasó elé (Gödöné, 2011), valamint lehetőséget teremtenek arra is, hogy hasonlóságokat vagy különbségeket fedezzenek fel önmaguk és az irodalmi alkotások szereplői között (Gilmore – Howard, 2016). Az irodalmi művek szereplői olyan erős hatással vannak a gyermek olvasókra, mint az általuk a valóságban ismert emberek (Almerico, 2014), így azok a művek, amelyekben a fogyatékossgal élő személyek ábrázolása negatív és sztereotipizált módon jelenik meg, jelentősen hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatal olvasók egy találkozás során félelemmel, elítélően vagy éppen viszolygással tekintenek a fogyatékossgal élőkre.

A kortárs ifjúsági irodalomnak jelentős szerepe van a szociális érzékenység növelésében, még abban az esetben is, ha gyakorta stigmatizálnak. A problémacentrikus regények mindamelllett erősítik az irodalom sokszínűségét, valamint az olvasóbázis lehetséges növekedését is (Lovász, 2016).

A dolgozatom elkészítéséhez választott két ifjúsági regény elemzésével igyekeztem bemutatni, hogy az adott regényekben milyen módon, milyen részletességgel jelenik meg

az autizmus-spektrumzavar, illetve az Asperger-szindróma jellegzetes tüneteinek bemutatása, ábrázolása. Míg az egyik regény közvetlenül (A kutya különös esete az éjszakában), addig a másik közvetett módon – hiszen nem az autista kisfiú a főszereplője a regénynek (Egy képzeletbeli barát naplója) – tárja elénk az autizmussal élő gyermekek mindennapjait, nehézségeit, jellegzetességeit, a családi- vagy az iskolai neveléssel kapcsolatos problémákat, de általuk megvalósíthatónak vélem azoknak a releváns információknak a megismerését, amelyek megteremthetik az autizmussal élő személyek hatékonyabb elfogadását, befogadását, vagy elindíthatják az olvasót ezen az úton.

A legrészletesebb képet az autizmussal élő személyekről Haddon könyvéből nyerjük, aki nem csupán tökéletesen ábrázolja az autizmus, illetve az Asperger-szindróma jellegzetes tüneteit, de részletes magyarázattal is szolgál az egyes tünetekkel kapcsolatban. Magyarázatot ad arra, hogy Christopher miért csak bizonyos ételeket szeret, miért fontos számára a napirend, miért fél a tömegben, és milyen módon reagál azokban az esetekben, ha túl sok inger éri, és azt is megtudjuk, mit érez ilyen esetekben a fiú.

A regényekből az is egyértelművé válhat az olvasó számára, hogy bár érzelmeiket nehezen vagy egyáltalán nem képesek az autizmussal élők kimutatni, de nekik is vannak érzéseik és érzelmeik. Érzik, tudják, hogy eltérnek a többi gyermektől, és a felnőttek is teljesen másként kezelik őket. Barátokat is szeretnének, de képtelenek a barátkozásra, így esetleg kitalálnak maguknak egy képzeletbeli barátot, hogy enyhítsék magányosságukat – mint ahogy Max tette ezt Dicks regényében. Mindezek mellett az osztálytársaik gúnyolódásainak célpontjává is válhatnak gyengeségeik, másságuk miatt. Dicks regényének főszereplője, Budo, barátjával kapcsolatban fogalmazza meg az alábbiakat: „A gyerekek állandóan csúfolják, amiért más, mint ők. Az anyukája azt akarja, hogy megváltozzon, és egy másik fiú legyen, az apukája meg úgy viselkedik vele, mintha valaki más lenne. Még a tanárok is másképpen viselkednek vele, és nem mindig kedvesen. [...] Senki nem bánik úgy vele, mint a többiekkel szoktak, mégis mindenki elvárja tőle, hogy olyan legyen, mint a többiek.” (Dicks, 2012)

Talán a fenti mondat is kulcsfontosságú lehet a teljes elfogadás megvalósításához. Ha arra törekszünk, hogy ne a fogyatékkal élő személyeket akarjuk megváltoztatni, hanem inkább mi változzunk, mi alkalmazkodjunk hozzájuk, speciális igényeikhez, sajátos, különös jellemzőikhez, akkor vélhetően ők sem fogják kihívásnak tekinteni, szorongással megélni a közösségekben eltöltött mindennapjaikat. Dicks regényében Budo említi meg

barátjával kapcsolatban egyszer: „Ahhoz kell a legnagyobb bátorság, hogy úgy merj ki-mozdulni minden egyes nap, hogy közben önmagad maradj, amikor pedig tudod, hogy senki sem szereti azt, amilyen vagy.” (Dicks, 2012)

A teljes elfogadás megvalósításában jelentős szerepük van a többségi társadalom felnőtt tagjainak, hiszen elméletileg ők azok, akik a gyermekek számára példát mutatnak. Ha az iskolákban a pedagógusok elfogadással, megértéssel fordulnak a fogyatékossgal élő gyermekekhez, ha megteremtik a többségi gyermekek számára a fogyatékossgal kapcsolatos tájékozódás lehetőségét, akkor a többi gyermek is megtanulja, átveszi tőlük azt a pozitív mintát, pozitív szemléletet, ami által megvalósul a fogyatékossgal élő gyermekek befogadása (Notbohm – Zysk, 2019).

A különböző fogyatékossgáltípusokkal kapcsolatos ismereteink minden bizonnyal bővítésre szorulnak. Ezen ismeretek egy részének megszerzéséhez segítséget nyújthatnak a különféle irodalmi alkotások, melyek magukkal ragadó alaptörténetük mellett, ha nem is adnak átfogó képet fogyatékossgal élő embertársainkról, de közelebb hozzák őket hozzánk, megláttatják az olvasókkal gyengeségeiket ugyanúgy, mint erősségeiket, így talán mindannyian belátjuk: nem rosszabbak vagy kevesebbek nálunk, csupán mások.

Irodalomjegyzék

- Almerico, G. M. (2014): Building Character through Literacy with Children's Literature. *Research in Higher Education Journal*. 13 p. Letöltés dátuma: 2024. 02. 05. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1055322.pdf>
- Attwood, T. (2015): *Az Asperger-szindróma kézikönyve*. Budapest: Animus Kiadó.
- Bakonyi A. (2023): Autizmus spektrumzavarával élő gyermekek óvodai integrációja. *Óvodai nevelés* 76(3), 18-20.
- Baron-Cohen, S. – Bolton, P. (2000): *Autizmus*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Bernát A. – Petri G. – Vajda D. – Kozma Á. (2022): A fogyatékosággal élő emberek jogaival és társadalmi részvételével kapcsolatos társadalmi attitűdök. In: Kolosi T. – Szelényi I. – Tóth I. (szerk): *Társadalmi Riport*. Budapest: TÁRKI. pp 493–506. Letöltés dátuma: 2023. 10. 15. URL: https://tarki.hu/sites/default/files/2022-12/493_506TRIP2022_BernatPetriVajdaKozma.pdf
- Bogdashina, O. (2021): *Hogyan legyek legjobb szülő? I. Az autizmus érzékelésvilágának felfedezése*. Szentendre: Geobook Hungary Kiadó.
- Borsos Zs. – Stefanik K. (2017): *Autizmus spektrum zavarok*. ELTE BGGYK Autizmus Alapítvány. 23 p. Letöltés dátuma: 2024. 02. 03. URL: <https://semmelweis.hu/anatomia/files/2018/09/Autizmus-spektrum-zavarok-bevezet%C3%A9s-kognit%C3%ADv-viselked%C3%A9ses.pdf>
- Connor, D. – Bejoian, L. (2014): Crippling School Curricula: 20 Ways to Re-Teach Disability. *Review of Disability Studies* 3(3) pp 3–13. Letöltés dátuma: 2024. 02. 03. URL: <https://www.rdsjournal.org/index.php/journal/article/view/285>
- Dicks, M. (2012): *Egy képzeletbeli barát naplója*. Budapest: Kolibri Kiadó.
- Fási K. – Erdei R. (2022): Az autizmus spektrumzavar néhány pedagógiai vonatkozása. In: *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat* 10(4), pp. 312–324. DOI: [10.31074/gyntf.2022.4.312.324](https://doi.org/10.31074/gyntf.2022.4.312.324)
- Flamich M. – Hoffmann R. (2015): Meddig kísért még a múlt? A kulturális fogyatékoságtudomány szerepe, perspektívái a diverzitás megismerésében, elfogadásában és tisztelésében. In: Hernádi I., Könczei Gy. (szerk.) *A felelet kérdései között*. Budapest:

- ELTE BGYK. pp 48-68. Letöltés dátuma: 2023. 10. 15. URL: <https://mek.oszk.hu/14900/14939/14939.pdf>
- Frith, U. (2015): *Autizmus – rövid bevezetés*. Budapest: Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit Kft.
- Gilmore, L. – Howard, G. (2016): Children’s Books that Promote Understanding of Difference, Diversity and Disability. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools* 26(2), 218–251. DOI: [10.1017/jgc.2016.26](https://doi.org/10.1017/jgc.2016.26)
- Gödöné Török I. (2011): A könyv, az irodalom, mint az érték közvetítés és a lelki egészség megőrzésének eszköze. *Képzés és Gyakorlat* 9(1-2), 195-204. Letöltés dátuma: 2023. 10. 15.
URL https://epa.oszk.hu/02600/02641/00002/pdf/EPA02641_kepzes_es_gyakorlat_2011_01-02_195-204.pdf
- Gulya N. M. – Fehérvári A. (2020): A fogyatékoság reprezentációja az általános iskolák magyar irodalom tananyagához kapcsolódó irodalmi művekben. *Educatio* 29(3), pp. 379-393. DOI:[10.1556/2063.29.2020.3.4](https://doi.org/10.1556/2063.29.2020.3.4)
- Győri Miklós (2005): Az autizmus kognitív hátterének változó kauzális modelljei. In: Gervain J. – Kovács K. – Lukács Á. – Racsmány M. (szerk): *Az ezerarcú elme. Tanulmányok Pléh Csaba 60. születésnapjára*. Budapest: Akadémia Kiadó. pp. 378–389.
- Haddon, M. (2015): *A kutya különös esete az éjszakában*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Juhászné Gáspár D. (2007): Az Asperger-szindróma. In: Fejlesztők honlapja. Letöltés dátuma: 2023.12.15.
URL: <https://fejlesztok.hu/?view=article&id=23&catid=11>
- Lovász A. (2016): Amiről nem lehet beszélni, arról is beszélni kell – avagy képmutató-e a kortárs ifjúsági irodalom. *Könyv és Nevelés* 18(3), pp. 33–41. Letöltés dátuma: 2023. 10. 15.
URL:https://epa.oszk.hu/03300/03300/00003/pdf/EPA03300_konyv_es_neveles_2016_3_033-041.pdf
- Norton, D. – Norton, S. (2010): *Through the Eyes of a Child: An Introduction to Children’s Literature*. [H.n.] Pearson College.
- Notbohm, E. – Zysk, V. (2019): *Ezeregy nagyszerű ötlet autizmussal élő vagy Asperger-szindrómás gyerekek neveléséhez és tanításához*. Budapest: Akadémia Kiadó.

- Notbohm, E. (2018): *Tíz dolog, amit az autista diáknak szeretné, ha tudnál*. Szentendre: Geobook Hungary Kiadó.
- Riley, C. A. (2005): *Disability and the Media: Prescriptions for Change*. University Press of New England.
- Szabó-Balogh V. (2015): Autizmus: az örök kirakó? *Iskolakultúra* 25(12) pp. 3–18. DOI: [10.17543/ISKKULT.2015.12.3](https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2015.12.3)
- Volkmar, F. – R. Wiesner, L. A. (2013): *Az autizmus kézikönyve – amit minden szülőnek, családtagnak és tanárnak tudnia kell*. Budapest: Autisták Országos Szövetsége

NYILATKOZAT

szakdolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: Savanyu Beáta
A Hallgató Neptun kódja: CA2S21
A dolgozat címe: Fogyatékoság a gyermek- és ifjúsági irodalomban
A megjelenés éve: 2024
A konzulens intézetének neve: Neveléstudományi Intézet
A konzulens tanszékének a neve: Gyógypedagógiai Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlant állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

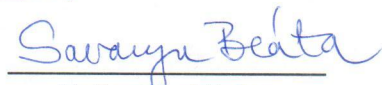
A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemi tulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: 2024. év április hó 16. nap

Hallgató aláírása

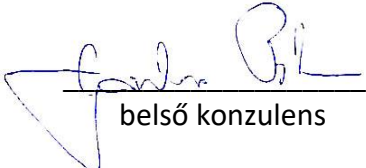
NYILATKOZAT

Savanyu Beáta (Neptun azonosítója: CA2S21) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót¹ áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védésre javaslom / nem javaslom².

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem³

Kelt: Kaposvár, 2024. év április hó 15. nap

belső konzulens

---

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő aláhúzendó.

³ A megfelelő aláhúzendó.